

turligvis ikke (se t. eks. breve til Sachsen og Hessen samt til den kongelige prokurator ved kammerretten, *Ausländisch Registrant* 1542 fol. 185, 1543 fol. 47 ff., Rigsarkivet). Rabe behandler spørgsmålet i forbindelse med de tre bispedømmer Metz, Toul og Verduns udskillelse af det tyske rige. Det er nok tvivlsomt om en tilsvarende fare har eksisteret for Holstens vedkommende. Men perspektivet er ganske tankevækkende for danske historikere, som er vant til med næb og klør at skulle forsvare sig imod imperiale synspunkter indenfor tysk historieforskning.

Mikael Venge

Das Reichstagsprotokoll des kaiserlichen Kommissars Felix Hornung vom Augsburger Reichstag 1555 mit einem Anhang: Die Denkschrift des Reichsvizekanzlers Georg Sigmund Seld für den Augsburger Reichstag. Hrsg. v. *Heinrich Lutz* und *Alfred Kohler*. Österreichische Akademie der Wissenschaften Philosophisch-Historische Klasse, Denkschriften, 103. Band. Hermann Böhlau Nachf. Wien, 1971. 222 s.

Årene omkring 1550 hører til de mest dramatiske i Tysklands historie. Temaet stænderne stillet overfor kejsermagtens triumfer (Mühlberg) og bratte fald (Metz) har da også traditionelt nydt historikernes bevågenhed. Forløbet skildredes mesterligt af Ranke og senere Brandt, i begge tilfælde med kurfyrst Moritz af Sachsen som den centrale skikkelse – »helten«, om man vil – der på én gang symboliserede konfessionalismens og territorialfyrsternes sejr. Frugten af Moritz' politik var Augsburger-religionsfreden 1555, hvis indhold af en senere luthersk statsteoretiker sammenfattedes i den berømte maxime »cuius regio, eius religio«. Interessen for disse begivenheder synes i nyeste tid genopblussende. I 1964 udsendte Heinrich Lutz »Christianitas Afflicta – Europa, das Reich und die päpstliche Politik... 1552–1556«. Denne vægtige monografi er nu fulgt op af et kilde-skrift, indeholdende dels selve den kejserlige kommissærs rapport fra rigsdagen, dels et udkast til den kejserlige instruktion (som aldrig udstedtes). Hornung-protokollen er et nyfund, som udvider kendskabet navnlig til de mundtlige drøftelser forud for religionsfreden. Vicekansler Selds memorandum har til gengæld længe været kendt og skattet af forskningen. Brandt tolkede det som et formeligt testamente fra Karl V's hånd, en epilog over hans regering og politik, skrevet på abdikationens tærskel. Lutz reviderer denne opfattelse noget. Han understreger, at Selds memorandum først og fremmest er et diskussionsgrundlag, ikke nødvendigvis identisk med kejserens standspunkt. Snarest udgør det et tværsnit af de kejserlige rådgiveres overvejelser, om end med hensyntagen til Karl V's tanker.

Glædeligt, at publiceringen af disse tvende tekster ikke har skullet afvente Rigsdagsakternes langsomme fremadskriden. Begge rummer de væsentlige bidrag til forståelsen af den nyere tids regionalt og konfessionelt splittede Tyskland, om end begge tillige er udsprungne af en diametralt modsat politik – en politik, der spillede fallit.

Mikael Venge

K. H. Schleif: Regierung und Verwaltung des Erzstifts Bremen am Beginn der Neuzeit (1500–1646). Eine Studie zum Wesen der modernen Staatlichkeit. Schriftenreihe des Landschaftsverbandes Stade, hrsg. v. R. Drögereit, Bd. I. Hamb., Niederelbedruck, 1972. 320 s.

Den moderne stat er som forf. fremhæver vanskelig at definere typologisk; med Werner Näf vælger han som kriterier væksten i statsvirksomhedens intensitet og i 'statsbevidst-

heden', som indeholder spirene til den moderne stats 'organiserede magt' og på den anden side afgrænser den tidligt moderne stat fra middelalderens. Dr. Schleif betoner – indenfor en horisont, som nok er for snævert tysk – at udviklingsprocessen ikke foregik på rigsplan, men (under meget varierende former) i territorialstaterne; Bremen kan ikke gøre krav på at fungere som alment paradigme, men forf.s mål er at indkredse »die idealtypischen Wesenmerkmale« i mangfoldigheden, og til disse træk hører fremfor alt jo dualismen i den tidligt moderne stænderstat. Dr. Schleifs undersøgelser er gennemført med fast og kyndig hånd ved analyser af den reelle magtfordeling mellem det centrale, fyrstelige regeringsapparat og stænderne bag de normative forskrifter. Ikke mindst kan der være grund til at hæfte sig ved hans undersøgelser af 1600-tallets velkendte spændinger i finans- og militærforvaltningen; endelig indeholder bogen – fra danske synspunkter værdifulde – bidrag til belysning af Frederik III.s regeringsperiode som ærkebiskop. Alt i alt en dygtig og velgennemført undersøgelse, som på værdig måde slutter sig til dr. K.-R. Böhm's studier over den svenske administration efter 1645.

E. Ladewig Petersen

Armgarde von Reden: Landständische Verfassung und fürstliches Regiment in Sachsen-Lauenburg (1543–1689). Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte Bd. 41. Vandenhoeck & Ruprecht, Göttingen, 1974. 284 s. + 1 kort, DM 51.

Sachsen-Lauenburg opstod 1296 ved delingen af kurfyrstendømmet Sachsen og ophørte som en selvstændig magt i 1689, da hertugslægten uddøde. Det lille fyrstendømme udmærkede sig egentlig ikke på anden vis end ved selve dette at eksistere. Valget af Sachsen-Lauenburg som studieobjekt synes da heller ikke dikteret af lokalpatriotiske motiver. Netop territoriets lidenhed sætter forf. i stand til at gennemføre en utroligt omfattende analyse af en stat, eller rettere en stat i svøb, som hun oftest udtrykker de. End ikke de vadsække, kancelli-budene var udrustet med, lades ude af betragtning (s. 130). Generelt er synsvinklen den typologiske i højere grad end de specifikke, politiske faktorer. Forf. advarer imod at sondre skarpt mellem centraladministration og stænder. For Sachsen-Lauenburgs vedkommende var der tale om et integreret system. Uundgåeligt strejfses stedvis personer og forhold i nabostaten, det oldenborgske monarki. Det gælder sagen om de nederlandske flygtninge af gendøberisk observans, som Heinrich Rantzau installerede på sit lauenburgske gods (s. 167–68). Også den entreprenante hertug Adolfs politik belyses, og det gælder endelig slægterne Barby og Schack. Disse sidespring er imidlertid blot en følge af bogens egentlige sigte: karakteristikken af Sachsen-Lauenburg som stat. For alle dyrkere af administrationshistorien vil bogen være spændende læsning.

Mikael Venge

Hellmut Diwald: Wallenstein. Eine Biographie. Bechtle Verlag, München und Esslingen, 1969. 555 s.

Golo Mann: Wallenstein. Sein Leben erzählt von Golo Mann. S. Fischer Verlag, Frankfurt am Main, 1971. 1.368 s.

Golo Mann und Ruedi Bliggenstorfer: Wallenstein. Bilder zu seinem Leben. S. Fischer Verlag, Frankfurt, 1973.

Antallet af bøger og tidsskriftartikler om Wallenstein nærmer sig de 3.000, og efter en stilstand på et årti er der med ét års mellemrum udkommet to af hinanden uafhængige,